

Originalita Kantovy nauky o trvalém míru¹

Jiří Chotaš

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

jchotas@flu.cas.cz

Věnováno památce prof. Milana Sobotky (1927–2024)

Abstract:

The Originality of Kant's Doctrine of Lasting Peace

The study discusses Kant's doctrine of lasting peace contained in his essay *Toward Perpetual Peace* (1795). First, the historical-political circumstances surrounding the genesis of Kant's essay are described. Kant's preliminary measures, which in his opinion must be accepted if lasting peace is to be ensured, are also discussed. Great attention is paid to the very core of Kant's essay: his proposal for a comprehensive reform of law, which should apply to state, international, and cosmopolitan law. This is followed by an exposition of Kant's reflections on the feasibility of his doctrine of lasting peace in history. And finally, Kant's view of the public as an institution is summarized. The originality of Kant's approach is seen by the author above all in the fact that, from the point of view of the philosophy of law, the doctrine of lasting peace in *Toward Perpetual Peace* is connected with a consideration regarding its realizability in history. He also draws attention to the fact that though this detail is known, it is often marginalized in secondary literature.

Keywords: Immanuel Kant, peace, philosophy of history, philosophy of law, political philosophy, war

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2024.4r.631>

Úvod

V souvislosti se současnou rusko-ukrajinskou válkou se zvláště v německých médiích poukazuje na aktuálnost Kantova spisu *K věčnému míru* (1795).² Je tomu tak proto, že Kant v něm předkládá návrh reformy vztahů mezi státy,

1 Tato studie vznikla v rámci výzkumné činnosti Oddělení pro studium novověké racionality Filozofického ústavu AV ČR, v. v. i., v Praze.

2 Viz např. Lau, J., Kant hat sich keine Illusionen über den Frieden gemacht. *Zeit Geschichte*, 1, 2024 (18. 2. 2024). Dostupné na: <https://www.zeit.de/zeit-geschichte/2024/01/immanuel-kant-frieden-krieg-philosophie>; [cit. 8. 11. 2024].

kteřá by mezi nimi zajistila trvalý mír. Dále pak zastává názor, že politika má být posuzována morálními měřítky a nesmí se nechat svést zásadami reálné politiky, Současná aktualita Kantova spisu je dobrým dokladem toho, jaký význam pro společnost má filosofie jako obor. Současnou rusko-ukrajinskou válku lze totiž studovat z různých hledisek: z hlediska politologie, mezinárodních vztahů, historie, východoevropských studií a dalších oborů. Pouze filosofie – konkrétněji pak politická filosofie – však studuje politiku z hlediska hodnot a institucí. Pokud se politici, novináři a laická veřejnost ke Kantovi obracejí, pak je to patrně proto, že v jeho spise hledají poučení o (morálních) hodnotách v politice a o takovém globálním uspořádání světa, které by zajistilo trvalý mír.³ Pojdme se podívat, jakou podobu reformy vztahů mezi státy Kant navrhuje a jaké argumenty ve prospěch trvalého míru předkládá.

Nejprve se zaměříme na historicko-politické souvislosti vzniku Kantova spisu *K věčnému míru* (1). Dále pojednáme Kantovy návrhy na předběžná opatření, která by připravila podmínky pro působení institucí zajišťujících trvalý mír. (2). Poté budeme věnovat pozornost Kantovu návrhu komplexní reformy práva, a to na úrovni státoobčanské, mezinárodní a světoobčanské (3). Následovat bude výklad realizovatelnosti Kantovy nauky o trvalém míru v dějinách (4). A nakonec shrneme Kantův názor na veřejnost jako instituci (5).⁴

V české akademické komunitě studie ke Kantově nauce o trvalém míru existují.⁵ V zahraničí nabyla diskuse o této nauce kolosálních rozměrů a stala

3 Lze se setkat s názorem, že Kantův spis *K věčnému míru* inspiroval autory *Charty spojených národů* (1945). Je pravda, že oba texty se v řadě bodů shodují. Organizace spojených národů se ovšem v řadě ohledů odlišuje od Kantova „svazku národů“. Spojovat Kanta s Organizací spojených národů lze pouze velmi volně. Srov. Höffe, O., *Ausblick: Die Vereinten Nationen im Lichte Kants*. In: *týž* (Hrsg.), *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden*. Berlin, Akademie 1995, s. 245–272.

4 Kvůli nedostatku prostoru ponecháváme stranou kapitolu nazvanou: „Tajný článek k věčnému míru“, která pojednává o vztahu filosofie a politiky, a dále pak kapitolu: „O neshodě mezi morálkou a politikou ohledně věčného míru“. Srov. Kant, I., *K věčnému míru*. In: *týž*, *Studie k dějinám a politice*. Eds. M. Sobotka – K. Novotný. Přel. J. Loužil – P. Stehlíková – K. Novotný. Praha, OIKOYMENH 2013, s. 130 n. a s. 132–142. Kantovy spisy se v němčině převážně citují podle vydání: Kant, I., *Gesammelte Schriften*. Hrsg. von der (Königlich) Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin, Reimer (ab 1922 de Gruyter) 1900 nn. (= Akademie-Ausgabe). Na toto vydání dále odkazují zkratkou AA, za níž následuje číslo svazku označené římskou číslicí a stránkový údaj. Zde citované místo viz AA VIII, s. 368 n. a s. 370–380).

5 V češtině srov. Röd, W., *Německá klasická filosofie*. Sv. I. Přel. J. Karásek. Praha, OIKOYMENH 2015, s. 163–169 („Nauka o státu“); Jaspers, K., *Kantův spis K věčnému míru*. Přel. J. Šindelář. *Reflexe*, 1999, č. 20, 5/1–21; Kouba, P., *Konečný mír. Reflexe*, 1999, č. 20, 6/1–11; Chotaš, J., *Immanuel Kant. Idea věčného míru*. In: Kučera, R. – Chotaš, J. (eds.), *Dějiny politického myšlení*. Sv. III/2: Politické směry a myslitelé 19. století. Praha, OIKOYMENH 2022, s. 108–130; Chotaš, J., *Kantova idea věčného míru a její kritici*. In: Horyna, B. (ed.), *Kant redivivus. Průřezy dílem filosofa*. Brno, Masarykova univerzita 2004, s. 104–120 aj.

se značně nepřehlednou.⁶ Stoupající počet studií a mezinárodních konferencí svědčí v poslední době o vzrůstajícím zájmu o tuto problematiku. Není to dáno jenom tím, že v letošním roce uplynulo tři sta let od Kantova narození. Toto kulaté výročí je spíše dobrou příležitostí k zamyšlení nad tím, co z Kantovy filosofie je aktuální i dnes. A Kantova politická filosofie – obdobně jako jeho teorie poznání a etika – k takovému odkazu nepochybně patří.

1. Historicko-politické okolnosti vzniku Kantova spisu „K věčnému míru“

Kantův spis *K věčnému míru* vznikl patrně v návaznosti na uzavření Basijského míru (5. 4. 1795), jímž Prusko vystoupilo z protirevoluční koalice s Rakouskem a Anglií a uzavřelo s Francií separátní mír. Diplomatická izolace Francie tím byla prolomena a tehdejší francouzský revoluční režim byl uznán za legitimní. Kantův životopisec, Reinhold Bernhard Jachmann, uvádí, že Kant si přál, aby se „náš stát [= Prusko] nevměšoval do záležitostí jiného národa, a měl radost z toho, že se toto přání splnilo.“⁷ Kant napsal svůj spis *K věčnému míru* během relativně krátké doby pouhých čtyř měsíců: v dopise z 13. 8. 1795 svému nakladateli, Fridrichu Nicoloviovi, oznamuje, že pro nadcházející Michalský trh (29. 9. 1795) jej už může v nabídce uvést.⁸

Studie *K věčnému míru* není prvním Kantovým spisem věnovaným teorii politiky. Tohoto tématu se dotkl už v práci *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht (Idea všeobecných dějin ve světoobčanském smyslu, 1784)*. Dočítáme se zde, že občanská společnost by se měla řídit právem, dále pak, že státy by měly mezi sebou ustavit svaz národů, aby zajistily věčný mír, a globálně že by měl být nastolen všeobecně světoobčanský stav.⁹ Dalším důležitým pramenem umožňujícím poznání Kantových politických názorů je spis *O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi* (1793). Prostřední část tohoto spisu je věnována vztahu teorie k praxi ve státním právu a Kant zde definuje své pojetí společ-

6 Diskutován je zejména Kantův příspěvek k teorii mezinárodního práva a k teorii demokratického míru. Viz příslušné poznámky pod čarou níže.

7 Jachmann, R. B., Immanuel Kant geschildert in Briefen an einen Freund (1804). In: Groß, F. (Hrsg.), *Immanuel Kant. Sein Leben in Darstellungen von Zeitgenossen*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1993, s. 154 („Zwölfter Brief“).

8 Kant, I., An Friedrich Nicolovius (13. Aug. 1795). In: AA XII, s. 35.

9 Toto Kantovo dílo máme k dispozici dokonce ve dvou českých překladech: Kant, I., *Idea všeobecných dějin ve světoobčanském ohledu*. Přel. O. F. Babler. *Filosofický časopis*, 38, 1990, č. 6, s. 818–828. Kant, I., *Idea všeobecných dějin ve světoobčanském smyslu*. In: týž, *Studie k dějinám a politice*, c.d., s. 14–20 (AA VIII, s. 22–28 [Pátá až osmá věta]). Je pozoruhodné, že Kant tyto teze formuloval pět let před vypuknutím Velké francouzské revoluce (1789).

čenské smlouvy a základních lidských práv občanů.¹⁰ Závěrečná část spisu je věnována vztahu teorie k praxi v mezinárodním právu a setkáváme se zde s tezemi, které už známe z Kantovy filosofie dějin. Důležitou novinkou je oslabení požadavku na ustavení světoobčanského politického společenství pod jedním vládcem. Kant si zde již uvědomuje, že takové společenství by mohlo vést k nejhroznějšímu despotismu. Přimlouvá se tedy za to, aby mezi státy panoval právní vztah a aby ustavily federaci podle společně přijatého mezinárodního práva.¹¹

Definitivní podobu svým politickým názorům dal pak Kant ve spisu *Die Metaphysik der Sitten. Erster Theil. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre* (Metafyzika mravů. První část. Metafyzické základy nauky o právu, 1797), i když pouze z hlediska své filosofie práva.¹² Jak je již z tohoto stručného výčtu patrné, spis *K věčnému míru* je v rámci Kantova díla jedinečný. Pouze v něm jsou do jedné souvislosti spojeny obě perspektivy, z nichž Kant svou nauku o trvalém míru rozvíjí: jak hledisko filosofie práva, tak hledisko filosofie dějin. Spis je navíc napsán čtenářsky přitažlivě – dosti podobně jako jiný jeho spis: *Základy metafyziky mravů* (1785).¹³

Kant dal svému spisu *K věčnému míru* literární podobu mírové smlouvy.¹⁴ V mezinárodních smlouvách té doby se rozlišovalo mezi předběžnou smlouvou, ve které se jednotlivé strany dohodly na podmínkách ukončení válečného stavu a shodly se na pozdějším uzavření smlouvy definitivní. V analogii s touto praxí tvoří předběžné články („Preamble“) Kantova spisu *K věčnému míru* smlouvu předběžnou, zatímco články definitivní, spolu s dodatky a přílohami, smlouvu definitivní. Kant spojuje obě smlouvy do jedné, přičemž předběžné články definují negativní podmínky budoucího míru, zatímco články definitivní podmínky pozitivní. Dodatky a přílohy pojednávají o možných nebezpečích a zárukách. S jemnou ironií připojil Kant ke druhému vydání spisu (1796) i druhý dodatek, nazvaný „Tajný článek k věčnému míru“.¹⁵ Obdobně jako tajné dodatky v mezinárodních smlouvách i tento dodatek zůstal čtenáři prvního vydání spisu utajen.¹⁶

10 Kant, I., O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi. In: týž, *Studie k dějinám a politice*, c.d., s. 79–95 (AA VIII, s. 289–306).

11 Tamtéž, s. 99 n. (AA VIII, s. 310 n.)

12 Kant, I., *Die Metaphysik der Sitten, Erster Theil. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. In: AA VI, s. 203–372.

13 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*. Dotisk třetího opraveného vydání překladu L. Menzela. Praha, OIKOYMENH 2024.

14 Na důležitost literární podoby spisu upozorňuje zvláště Hans Saner. Viz Saner, H., *Die negativen Bedingungen des Friedens*. In: Höffe, O. (Hrsg.), *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden*, c.d., s. 44.

15 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 130 n. (AA VIII, s. 368 n.)

16 Na tuto okolnost poukazuje zvláště O. Höffe. Viz Höffe, O., *Einleitung. Der Friede – ein vernachlässigtes Ideal*. In: týž (Hrsg.), *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden*, c.d., s. 7.

Kantovi ve spise *K věčnému míru* nejde o to, aby komentoval uzavření jednoho určitého míru; problematiku války a míru zde chápe obecněji: jde o to zbavit svět válek jednou provždy a nastolit mezi lidmi trvalý stav míru.¹⁷ Jeho perspektiva je globální: „společenství mezi národy země... dosáhlo již takového stadia vývoje, že porušení práva na *jednom* místě se cítí na místech *všech*.“¹⁸ Touto perspektivou Kant překonává své předchůdce, jako byli například abbé de Saint-Pierre či Jean-Jacques Rousseau, kteří o míru uvažovali pouze v rámci evropských států a křesťanského světa.¹⁹

Zároveň je třeba zmínit, že Kant se ve spise *K věčnému míru* k problematice války a míru vyjadřuje jako filosof. To je zřejmé i ze samého podtitulu spisu: „Ein philosophischer Entwurf“ („Filosofický projekt“). Kantovi zde jde o to stanovit pouze hlavní zásady transformace současného světa válek do světa míru – a na politicích či státnících následně nechat jejich praktické uskutečnění. Lze souhlasit s názorem, že politickou nosnost Kantových filosofických návrhů nelze přeceňovat.²⁰ Konkrétní opatření k udržení míru lze z jeho úvah odvozovat právě tak málo, jako zvláštní zákony, jimiž by se měly státy a mezinárodní společenství států řídit. Význam Kantova spisu spočívá spíše v poukazu na morální dimenzi politiky.

Kant si byl vědom možného propuknutí sporu mezi svým idealistickým názorem na politiku a názory politiků působících v podmínkách reálného světa. Spis *K věčnému míru* proto uvádí tzv. salvátorská klauzule, ve které se královecký filosof předem ohrazuje vůči „každému zlovolnému výkladu“ svého díla ze strany praktických politiků. Neupírá jim jejich kompetenci („znanost světa“), ale požaduje, aby směl („jako teoretik“) své názory veřejně vyslovit, aniž by za ně byl jakkoli trestán. Do vlastní tematiky spisu pak čtenáře uvádí satirickým nápisem nad hřbitovní branou: „Zum ewigen Frieden“ („U věčného míru“) u jednoho holandského hostince, přičemž si klade rétorickou otázku, zda se tento nápis týká „lidí vůbec“, nebo zejména politiků, kteří „se nikdy nemohou nasytit válek“, nebo pouze filosofů, „kteří sní onen sladký sen o věčném míru“.²¹

17 Ottmann podotýká, že název Kantova spisu je přehnaný. V politice není nic věčného. Mír může být nanejvýš trvalý (*perpetuus*), nikoli však věčný (*aeternus*). Obor věčného patří do metafyziky. Srov. Ottmann, H., *Geschichte des politischen Denkens*. Bd. III/2: Die Neuzeit. Das Zeitalter der Revolutionen. Stuttgart – Weimar, J. B. Metzler 2008, s. 166.

18 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 123 (AA VIII, s. 360).

19 Abbé de Saint-Pierre (vlastním jménem Charles-Irénéé Castel de Saint-Pierre, 1658–1743) byl autorem traktátu *Projet de la Paix perpétuelle* (*Projekt trvalého míru*, 1713). Rousseau zaujal stanovisko k tomuto traktátu ve svém spise *Jugement sur le projet de paix perpétuelle de l'abbé de Saint-Pierre* (1756). Voltaire oba traktáty kritizoval. K obsahu obou spisů viz Chotaš, J., *Immanuel Kant. Idea věčného míru*, c.d., s. 127–129.

20 Röd, W., *Německá klasická filosofie*. Sv. I, c.d., s. 169.

21 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 103 (AA VIII, s. 343).

Ve spise samém se pak k tomuto obrazu znovu vrací, když píše, že „vyhlazovací válka, ve které může dojít k záhubě obou stran zároveň, a tím i k zániku veškerého práva, by dokázala přivodit věčný mír na velkém hřbitově lidstva“.²² Kantovým záměrem ve spise *K věčnému míru* je formulovat takové (morální) zásady politiky, které by zabránily tomu, aby k tomuto truchlivému stavu někdy došlo. Kantův poukaz k tomu, že filosofové sní sladký sen o věčném míru, však nelze chápat tak, že nebral svůj spis příliš vážně.²³ Jedná se spíše jen o jeho sebestylizaci, jíž se vymezuje vůči světu reálné politiky. V opačném případě by bylo jen obtížně vysvětlitelné, proč Kant věnoval právě spisu *K věčnému míru* takovou pozornost, o jaké svědčí přípravné náčrty i fragment čistopisu, který se zachoval v jeho rukopisné pozůstalosti.²⁴ Ironický tón spisu může sice čtenáře při zběžném čtení na první pohled klamat, ale neměl by nám bránit pochopit jeho obsah.

2. Předběžné články

Předběžné články ve spise *K věčnému míru* popisují předběžná opatření, která je nutné přijmout, aby připravila půdu pro instituce zajišťující trvalý mír. Tato opatření mají charakter šesti zákazů. První, pátý a šestý článek lze uplatnit podle Kanta ihned, a to bez ohledu na okolnosti. Naproti tomu druhý, třetí a čtvrtý článek vyžadují reformu stávajících institucí (např. armády) a vlastnických vztahů. V souvislosti s nimi Kant důsledně požaduje, aby se při jejich reformách nepostupovalo ukvapeně. První článek důrazně zakazuje *sjednávat mír s tajnou výhradou o budoucí válce*.²⁵ Kant terminologicky rozlišuje mezi mírem, který znamená „konec veškerých nepřátelských jednání“, a příměřím, jež je pouze „pozastavením projevů nepřátelství“.²⁶ Z textu není jasné, zda se zákaz vztahuje na bezpodmínečné uznání stávajícího statu quo mezi státy, anebo zda se mlčky předpokládá, že status quo mezi státy v Evropě je spravedlivý. Zákaz se týká pouze příčin možné budoucí války. Kant

22 Tamtéž, s. 107 (AA VIII, s. 347).

23 K tomuto závěru dospívá např. H. Arendtová, která tak soudí kvůli ironickému tónu Kantova spisu (Arendtová, H., *Přednášky o Kantově politické filosofii*. Přel. V. Pokorný a M. Ritter. Praha, OIKOYMENH 2002, s. 16). Odvolává se při tom rovněž na Kantův dopis J. G. C. Ch. Kiesewetterovi. Kant v tomto dopise píše: „Meine reveries Zum ewigen Frieden werden Sie durch Nicolovius bekommen (Mé snění K věčnému míru dostanete od Nicolovia).“ Viz AA XII, s. 45 [15. 10. 1795]. Kant se ovšem s obdobnou nadsázkou vyjadřoval i o spisech abbého de Saint-Pierre a Jeana-Jacquesa Rousseaua. Srov. Kant, I., *Idea všeobecných dějin ve světoobčanském smyslu*, c.d., s. 16 (AA VIII, s. 24). Též týž, *O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*, c.d., s. 101 (AA VIII, s. 313).

24 AA XXIII, s. 153–192 (bez datace).

25 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 104 (AA VIII, s. 343).

26 Tamtéž.

odmítá reálnou politiku, která devaluje mír na pouhé příměří, a považuje ji za nástroj dobovačné politiky.

Pátý článek zakazuje, aby se *jakýkoliv stát násilím vměšoval do politického zřízení jiného státu*.²⁷ Každý stát je autonomní (= suverénní) a své vnitřní spory si musí jeho lid řešit sám. Kant uznává realitu evropského statu quo po vestfálském míru (1648), kdy jednotlivé státy byly suverénní jak dovnitř, tak navenek a neměly nad sebou žádnou instanci, která by rozsuzovala jejich spory. Kantovi zde tane na mysli především případ, kdy se určitý stát zevnitř rozpadne na dva samostatné státy, jež se oba vydávají za původní celek. Vnější mocnost pak může upadnout do pokušení jednomu z těchto států „pomoci“. Došlo k tomu například v případě trojího dělení Polska (1772, 1793, 1795) ze strany evropských mocností (Pruska, Rakouska a Ruska), v jehož důsledku Polsko jako samostatný stát zaniklo.²⁸ Kant však takový postup zapovídá, protože tím bude porušováno základní právo lidu, aby si svou vnitřní rozepři urovnal sám.

Šestý článek *zakazuje akty nepřátelství, které podlamují důvěru v uzavření budoucího míru*.²⁹ Kant za takové akty považuje: páchnání úkladných vražd, otravy nepřítele, porušování kapitulace, podněcování ke zradě, špionáž a rozšiřování falešných zpráv.³⁰ Domnívá se, že „alespoň nějaká důvěra v nepřítelův způsob uvažování musí... zůstat i během války, protože jinak by nemohl být uzavřen žádný mír“.³¹ Kant je – obdobně jako Thomas Hobbes – přesvědčen, že státy spolu koexistují v přirozeném stavu, který je stavem zjevného nebo skrytého nepřátelství, jež může přerůst ve válku.³² „Válka je tragickým nouzovým prostředkem, jak se ve stavu přirozeném (v němž neexistuje soudní dvůr, který by mohl právoplatně soudit) násilím domoci svého práva.“ „Jen výsledek války (jako před božím soudem) rozhoduje, na čí straně je právo.“³³ Vzhledem k absenci instance, která by rozhodla spor mezi státy, nelze v přirozeném stavu rozhodnout, na čí straně je právo. Z toho důvodu Kant odmítá vyhlazovací válku a všechny akty nepřátelství vyjmeno-

27 Tamtéž, s. 106 (AA VIII, s. 346).

28 Eberl, O. – Niesen, P., *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden. Kommentar*. Berlin, Suhrkamp 2011, s. 192 n.

29 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 107 (AA VIII, s. 346 n.).

30 Kant tento posledně jmenovaný nepřátelský akt uvádí pouze v jediném případě. Viz Kant, I., *Die Metaphysik der Sitten, Erster Theil. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. In: AA VI, s. 347.

31 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 107 (AA VIII, s. 346 n.).

32 K pojetí přirozeného stavu u Hobbese srov. Chotaš, J., Thomas Hobbes. Přirozený stav a autorita státu. In: Kučera, R. – Chotaš, J. (eds.), *Dějiny politického myšlení*. Sv. III/1: Politické myšlení raného novověku. Praha, OIKOYMENH 2022, s. 248 n.

33 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 107 (AA VIII, s. 346 n.).

vané výše. Nazývá je „pekelnými dovednostmi“, které by se nepochybně děly i v míru, jenž by byl tímto způsobem zásadně devalvován.

Následující tři předběžné články pojednávají o zákazech, jež se s ohledem na stávající instituce nebo vlastnické vztahy mohou uplatnit teprve postupně. Druhý předběžný článek zakazuje, aby *státy byly nabývány dědictvím, výměnou, koupí nebo darem*.³⁴ Kant definuje stát jako „společenství lidu, jemuž nesmí poroučet nebo jím disponovat nikdo jiný než on sám“.³⁵ Suverenita lidu tvoří podle Kanta – obdobně jako u J.-J. Rousseaua – základ státu. Kant je teoretikem společenské smlouvy a legitimitu politické moci odvozuje z „původní smlouvy“ mezi občany, pomocí níž se ustavují ve stát.³⁶ „Původní smlouva“ je pramenem veškerého práva.³⁷ Stát je morální osobou (*persona*) a nemůže se stát věcí (*res*). Kant prostřednictvím tohoto článku kritizuje sňatkovou politiku tehdejších absolutistických vládců Evropy – jakými byli například Habsburkové –, kteří rozšiřovali svou politickou moc pomocí sňatkové politiky. Stát a poddané v něm žijící chápali soukromoprávně, čili jako svůj majetek (*patrimonium*), se kterým mohou nakládat dle své libosti. Kantova kritika se týká i zápůjčky vojenských oddílů jednoho státu druhému, jestliže jsou tyto jednotky nasazovány do boje vůči nepříteli, který není jejich společným nepřítelem. Poddaní jsou tak „používání a spotřebovávání jako věci“,³⁸ což Kant považuje za morálně nepřijatelné.

Třetí předběžný článek *zakazuje existenci stálých armád*.³⁹ Zde má Kant na mysli především armády žoldnéřské. Takové armády se v tehdejší době skládaly z vojáků různých národností a konfesí a bylo je možné použít k různým účelům – asi tak, jako se dnes používají soukromé armády. Kant považuje stále armády za ohrožení míru už kvůli jejich pouhé existenci: vyvolávají totiž závody ve zbrojení a propůjčují státům vědomí síly, kterou lze snadno použít.⁴⁰ Kant však není pacifistou. Obdobně jako Machiavelli se přimlouvá za zřízení občanských milic: „zcela jinak je tomu s dobrovolným periodicky

34 Tamtéž, s. 104 (AA VIII, s. 344).

35 Tamtéž.

36 Ve spisu *O obecném rčení* Kant připouští, že „původní smlouvu“ není nutné předpokládat jako faktum. „Ve skutečnosti je to ... *pouhá idea* rozumu, která však má svoji nezpochybnitelnou (praktickou) realitu: zavazuje totiž každého zákonodárce dávat zákony takovým způsobem, jak by *mohly* vyplývat ze spojené vůle celého lidu, a každého poddaného, chce-li být občanem, vidí tak, jako kdyby takovou společnou vůli podpořil.“ Kant, I., *O obecném rčení*: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi, c.d., s. 86 (AA VIII, s. 297).

37 Ke Kantovu pojetí státu, dělbě politické moci a právu na odpor srov. Chotaš, J., *Immanuel Kant. Idea věčného míru*, c.d., s. 116–121.

38 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 105 (AA VIII, s. 344).

39 Tamtéž (AA VIII, s. 345).

40 Viz Gerhardt, V., *Immanuel Kants Entwurf Zum ewigen Frieden. Eine Theorie der Politik*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1995, s. 55.

prováděným cvičením občanů ve zbrani, kteří tak zajišťují sebe i svou vlast proti vnějším útokům.⁴¹

A nakonec: čtvrtý předběžný článek zakazuje, aby *ohledně vnějších státních záležitostí vznikaly státní dluhy*.⁴² Kant považuje úvěrový systém – v podobě, v jaké se rozvinul v jeho době zvláště v Anglii – za prospěšný, pokud se využívá pro budování infrastruktury státu a rozvoj národního hospodářství („pro zlepšování cest, pro nová osidlování, pro zřizování skladišť na zvláště neúrodná léta“).⁴³ Válečné úvěry však zvyšují riziko války. Mohou přivést stát k bankrotu, a tím uvrhnout do dluhů i jiné státy. Kant konstatuje: „... tato možnost snadného vedení války spojená se sklonem vládců k válčení, který je, jak se zdá, zakořeněn v lidské přirozenosti, je velkou překážkou věčného míru.“⁴⁴ Válečné úvěry by tedy měly být po vzájemné dohodě mezi státy zakázány.⁴⁵

3. Definitivní články

Už jsme uvedli, že Kant sdílí s Hobbesem názor, že lidé žijí při absenci politické moci v přirozeném stavu, tj. ve stavu válečném. Obdobně jako Hobbes je i přesvědčen, že „stav míru musí být... *zjednán (gestiftet werden)*“.⁴⁶ Kant vysvětluje: „avšak člověk (nebo lid) v pouhém přirozeném stavu mne této jistoty zbavuje a škodí mi právě tímto stavem, tím, že jest vedle mne. I když mi neškodí činem (*facto*), přesto mi škodí absencí zákonnosti ve svém stavu (*statu iniusto*), čímž jsem jím neustále ohrožován. Já ho pak mohu nutit buď k tomu, aby se mnou vstoupil do společensky zákonného stavu, nebo aby se vzdálil z mého sousedství.“⁴⁷ Z této úvahy vyvozuje Kant postulát, že „všichni lidé, kteří na sebe mohou vzájemně působit, musí náležet k nějakému občanskému zřízení“.⁴⁸

Způsob, jakým mohou na sebe lidé vzájemně působit, rozeznává Kant trojí: podle státoobčanského práva pro jeden lid (*ius civitatis*), podle mezinárodního práva pro vztahy států mezi sebou (*ius gentium*) a podle světoobčanského práva pro vztahy jednotlivců či občanů jednoho státu k státu cizímu (*ius*

41 Kant, I., K věčnému míru, c.d., s. 105 (AA VIII, s. 345).

42 Tamtéž, s. 106 (AA VIII, s. 345).

43 Tamtéž. Uvedené příklady dosvědčují, že Kant nepovažoval stát pouze za tzv. nočního hlídače, ale měl smysl i pro stát sociální. Srov. Kaufman, A., *Welfare in the Kantian State*. Oxford, Oxford University Press 1999.

44 Kant, I., K věčnému míru, c.d., s. 106 (AA VIII, s. 345).

45 Srov. Gerhardt, V., *Immanuel Kants Entwurf Zum ewigen Frieden. Eine Theorie der Politik*, c.d., s. 59.

46 Kant, I., K věčnému míru, c.d., s. 109 (AA VIII, s. 349).

47 Tamtéž, s. 109 n. (AA VIII, s. 349).

48 Tamtéž.

cosmopoliticum).⁴⁹ S ohledem na tyto *právní vztahy* formuluje Kant tři definitivní články, jež mají podobu příkazů vytvářejících instituce, které povedou k trvalému míru. Tyto instituce tvoří jádro jeho nauky o trvalém míru.⁵⁰

První definitivní článek zní: „občanské zřízení v každém státě má být republikánské.“⁵¹ Zde lze namítnout, že občanské zřízení státu nijak nesouvisí s jeho chováním v mezinárodních vztazích. Kant však byl naopak přesvědčen, že mezi občanským (= politickým) zřízením a jednáním státu navenek existuje úzká souvislost. Lze rozlišit politické režimy, které jsou ze své povahy více nakloněny válce, a režimy mírové. Dále pak platí, že republikánské zřízení je ze své povahy vždy více nakloněné míru, a to ze dvou důvodů: respektuje „původní smlouvu“ mezi občany a je jediným zřízením, které v mezinárodních vztazích umožňuje ustavit mírové soužití mezi státy a národy.⁵²

Republikánské zřízení respektuje „vrozená, k lidství nutně náležející a nezvznejšitelná práva“.⁵³ *svobodu* členů společnosti, *závislost* všech na jediném společném zákonodárství a *rovnost* všech. Kant vysvětluje, že pod (právní) svobodou rozumí „oprávnění neposlouchat žádné vnější zákony než ty, s nimiž jsem mohl vyslovit svůj souhlas“.⁵⁴ Už jsme uvedli, že základem státu je podle Kanta suverenita lidu. Na rozdíl od Rousseaua uznává Kant princip reprezentace. Suverenita lidu se uplatňuje pomocí jeho reprezentantů shromážděných v parlamentu: „Veškerá pravá republika však je a nemůže být ničím jiným než *reprezentativním systémem* lidu, aby v jeho jménu, sjednocena skrze všechny občany státu, prostřednictvím jejich zastupitelů (poslanců) obstarávala jejich práva. Jakmile se však též hlava státu, co do osoby (ať už je to král, šlechta, nebo celá početná skupina lidí, demokratický spolek) nechá co do osoby *reprezentovat*, pak sjednocený lid nejen *reprezentuje* suveréna, ale sám jím je.“⁵⁵

Princip právní závislosti Kant nevysvětluje, ale znamená, že ve státě jsou všichni podřízeni jedinému společnému zákonodárství. Ve feudální společnosti, která byla strukturována do korporací, tomu tak nebylo: jiné zákony platily pro šlechtu, jiné pro duchovní a ještě jiné pro prostý lid. Kant však

49 Kant se od Hobbese liší náhledem, že přirozený stav je třeba opustit nejen na úrovni státo-občanského práva, ale i na úrovni mezinárodního práva a práva světoobčanského. Pro dvě posledně uvedené úrovně nemá Hobbes řešení. Srov. Kersting, W., *Die bürgerliche Verfassung in jedem Staate soll republikanisch sein*. In: Höffe, O. (Hrsg.), *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden*, c.d., s. 89.

50 Hoesch, M., *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*. In: Willaschek, M. – Mohr, G. – Stolzenberg, J. (Hrsg.), *Kant-Lexikon*. Bd. III. Berlin – Boston, de Gruyter 2015, s. 2728.

51 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 110 (AA VIII, s. 349).

52 Kersting, W., *Die bürgerliche Verfassung in jedem Staate soll republikanisch sein*, c.d., s. 91.

53 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 110 (AA VIII, s. 349).

54 Tamtéž.

55 Kant, I., *Die Metaphysik der Sitten, Erster Theil. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. In: AA VI, s. 313 n. (§ 45).

sdílí představu francouzských revolucionářů, že feudální společnost je třeba zrušit a nahradit ji společností moderní, kde všichni budou podřízeni témuž zákonodárství. (Právní) rovnost ve státě je pak „ten poměr občanů státu, v němž nikdo nemůže někoho právně zavazovat, aniž by se zároveň sám podrobil zákonu, aby jím mohl být také sám týmž způsobem vzájemně zavázán“.⁵⁶ Výjimkou je hlava státu, která jediná vykonává veškeré právní donucování. Kant chápe rovnost občanů formálně. Takto chápaná rovnost si „neprotiřečí s největší nerovností co do množství a stupně jejich vlastnictví, ať už jde o tělesnou nebo duševní převahu nad ostatními, či o bohatství, anebo o práva vůbec“.⁵⁷

Kant oslabuje své pojetí republikanismu tím, že rozlišuje mezi formami státu (*forma imperii*) a způsobem vlády (*forma regiminis*). Formy státu rozlišuje jen tři: autokracii, aristokracii a demokracii. Způsob vlády se týká vykonávání politické moci nad lidem hlavou státu. Stát si může vládnout v tomto ohledu buď republikánsky, nebo despoticky: „*republikanismus* je státní princip oddělení výkonné moci (vlády) od moci zákonodárné; despotismus je takový princip státu, kdy stát ze své moci provádí zákony, které sám dal.“⁵⁸ Demokracii chápe Kant jako demokracii přímou. Považuje ji za despotismus, protože je v ní zákonodárná moc spojena s mocí výkonnou: „zakládá výkonnou moc, kde všichni rozhodují o jednotlivci a případně i proti němu (pokud s nimi není v souladu).“⁵⁹ V autokracii a aristokracii jsou sice také obě moci spojeny, avšak je u nich přinejmenším možné, aby byly odděleny. Republikánsky lze vládnout i v monarchii, když monarcha bude respektovat sjednocenou vůli lidu. Kantova politická filosofie tak má charakter kompromisu a absolutistická monarchie tím získává čas, aby se reformovala (např. vláda pruského krále Bedřicha II. Velikého).⁶⁰

Republikánské zřízení přispívá trvalému míru tím, že vyhlášení války v něm nebude tak snadné, jako je tomu u despotických režimů. „Je-li (...) vyžadován souhlas občanů státu při rozhodování, zda má být válka nebo ne, pak není nic přirozenějšího, než budou-li s tím, aby se pustili do tak zlé hry, velmi otálet.“⁶¹ Budou totiž zvažovat důsledky, které válka přinese: budou muset sami bojovat, nést válečné výdaje z vlastního jmění, znovu budovat zničenou infrastrukturu, platit dluhy apod. Naproti tomu v despotickém režimu „je

56 Kant, I., K věčnému míru, c.d., s. 110 (AA VIII, s. 349).

57 Kant, I., O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi, c.d., s. 81 (AA VIII, s. 291 n.).

58 Kant, I., K věčnému míru, c.d., s. 112 (AA VIII, s. 352).

59 Tamtéž.

60 Ottmann, H., *Geschichte des politischen Denkens*. Bd. III/2: Die Neuzeit. Das Zeitalter der Revolutionen, c.d., s. 170.

61 Kant, I., K věčnému míru, c.d., s. 111 (AA VIII, s. 351).

započítí válečné hry tou nejsamozřejmější věcí na světě, protože hlava státu není jeho podílníkem, nýbrž jeho vlastníkem, který ze svých hostin, honů, letohrádků, dvorních slavností atd. válkou neztrácí ani to nejmenší“⁶²

Kantův argument má však i dílčí nedostatky. Týká se pouze útočných válek, nikoli válek obranných.⁶³ A opírá se o předpoklad, že jestliže se v republikánském zřízení poddaní stávají občany se všemi právy, pak mají mít také právo spolurozhodovat o takových zásadních záležitostech státu, jako je vstup do války. Kant ovšem nepředvídal šovinistický nacionalismus a podléhání ideologiím. To dobře vystihl až později Hegel, když napsal: „V Anglii se několikrát celý národ domáhal války a do jisté míry donutil ministry k jejímu vedení.“⁶⁴ Teprve po druhé světové válce byla Kantova teze, podle které je republikánské (= demokratické) zřízení nakloněné míru, náležitě oceněna a podložena empirickými daty.⁶⁵

Druhý definitivní článek ve spise *K věčnému míru* zní: „mezinárodní právo má být založeno na federalismu svobodných států.“⁶⁶ Kant v tomto článku vede analogii mezi jednotlivci a státy. Tak jako si jednotlivci v přirozeném stavu škodí už tím, že se nacházejí vedle sebe, a mohou tedy jeden od druhého požadovat, aby nad sebou ustavili politickou moc, neboli stát, tak by i jednotlivé státy měly „vstoupit do zřízení, které je obdobné občanskému, v němž lze každému zajistit jeho právo.“⁶⁷ Takové spojení států by bylo *svazkem národů (Völkerbund)*, který by však neměl přerůst ve *stát národů (Völkerstaat)*.⁶⁸

Překážku tohoto sjednocení států do státu národů tvoří to, že „každý stát zakládá svůj majestát (...) spíše na tom, že nepodléhá vůbec žádné vnější zákonné nutnosti“.⁶⁹ Státy používají na ospravedlnění válečného útoku spisy novověkých právníků, jako byli Hugo Grotius,⁷⁰ Samuel Pufendorf a Emerich

62 Tamtéž, s. 112 (AA VIII, s. 351).

63 Kersting, W., *Die bürgerliche Verfassung in jedem Staate soll republikanisch sein, c.d.*, s. 96.

64 Hegel, G. W. F., *Základy filosofie práva*. Přel. V. Špalek. Praha, Academia 1992, s. 358 (§ 329).

65 Doyle, M. W., Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy and Public Affairs*, 12, 1983, No. 3, s. 205–235; No. 4, s. 323–353. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/2265298>; [cit. 19. 9. 2024]. Doyle v článku tvrdí, že demokracie proti sobě nevedou války. Tuto tezi dokládá příklady z historie. Jestliže koncem osmnáctého století existovaly pouze tři státy, které by se daly nazvat demokraciemi, tak v roce 1983 jejich počet stoupl na čtyřicet a dále vzrůstá. Pokud by tento trend pokračoval, dalo by se věčnému míru dosáhnout v roce 2101. Doylův článek vyvolal rozsáhlou diskusi mezi teoretiky mezinárodních vztahů. K jejímu shrnutí viz Ottmann, H., *Geschichte des politischen Denkens*. Bd. III/2: Die Neuzeit. Das Zeitalter der Revolutionen, c.d., s. 190–193.

66 Kant, I., *K věčnému míru, c.d.*, s. 114 (AA VIII, s. 354).

67 Tamtéž.

68 Kant obdobně jako jiní novověcí myslitelé nerozlišuje mezi národem (*Volk*) a státem (*Staat*).

69 Kant, I., *K věčnému míru, c.d.*, s. 114 (AA VIII, s. 354).

70 K pojetí přirozeného práva u Grotia srov. Chotaš, J., Grotius on the Foundation of Natural Law. In: Blom, H. (ed.), *Sacred Politics, Natural Law and the Law of Nations in the 16th-17th Centuries*. Leiden – Boston, Brill 2022, s. 223–241.

de Vattel, kteří formulovali pravidla tzv. spravedlivé války. Jediný způsob, jakým je možné státy přimět k ustoupení od válečných záměrů, je však podle Kanta apel na právo: „tato úcta, kterou každý stát (alespoň slovně) vzdává pojmu práva, přece dokazuje, že v člověku lze najít ještě větší, i když zatím jen dřímající, morální vloh u tomu, aby v sobě ovládl zlý princip (který nemůže zapřít) a aby v to doufal také u jiných lidí.“⁷¹

A dále Kant vysvětluje: „Niméně rozum z trůnu nejvyšší morálně zákonodárné moci válku jakožto právní postup veskrze ztracuje, a mírový stav naopak činí bezprostřední povinností, přičemž tento stav nemůže být zjednán a zajištěn, aniž dojde ke smlouvě mezi národy – proto tedy musí existovat svazek zvláštního druhu, který lze nazvat mírový svazek (*foedus pacificum*), který by se od mírové smlouvy (*pactum pacis*) odlišoval tím, že tato by usilovala o ukončení pouze jedné války, zatímco mírový svazek o ukončení všech válek, a to navždy.“⁷² Kant je přesvědčen o proveditelnosti ustavení mírového svazku mezi státy. S odkazem na revoluční Francii píše: „neboť bude-li tomu štěstěna přát a dokáže, že se mocný a osvícený lid bude moci ustavit v republice (která podle své povahy musí být nakloněna k míru), pak tato republika vytvoří jakýsi střed federativního spojení pro jiné státy, aby se k ní připojily, a tak si podle ideje mezinárodního práva zajistily stav svobody a postupně by jej rozšiřovaly stále dál jinými sdruženími tohoto druhu.“⁷³

Ve spisu *K věčnému míru* odmítá Kant právo na válku (*ius ad bellum*). Domnívá se, že pod ním nelze myslet nic určitého. Takové vyjádření překvapuje, protože právo na válku je součástí novověké teorie spravedlivé války. Součástí této teorie je i teze, podle které státy mají právo na válku, pokud je tato válka obranná. Během války pak mají zachovávat určitá práva a pravidla, a právě tak se mají chovat i po válce. V pozdější *Metafyzice mravů* (1797) Kant změnil názor a předkládá už poněkud diferencovanější pohled na teorii spravedlivé války.⁷⁴

Kant se rozhodně nedomnívá, že by svazek národů měl přerůst v superstát. „Ale protože to ony národy podle své ideje mezinárodního práva nechťejí a zavrhnou tím *in hypotesi* to, co *in thesi* je správné, může (nemá-li být vše ztraceno) namísto pozitivní myšlenky *světové republiky* být přijata pouze její *negativní* náhražka (negative Surrogat), totiž trvalý a stále rozšiřující svaz zabraňující válce.“⁷⁵ Na rozdíl od návrhu federace evropských křesťanských

71 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 114 (AA VIII, s. 354).

72 Tamtéž, s. 116 (AA VIII, s. 356).

73 Tamtéž.

74 Kant, I., *Die Metaphysik der Sitten, Erster Theil. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. In: AA VI, s. 346–349 (§ 56–58). K výkladu Kantovy teorie spravedlivé války srov. Chotaš, J., *Immanuel Kant. Idea věčného míru*, c.d., s. 122–125.

75 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 117 (AA VIII, s. 357).

států abbého de Saint-Pierre by Kantův svaz národů nedisponoval federální ústavou, neřídila by ho centralizovaná moc, nedisponoval by silnou donucující mocí, neexistoval by v něm nejvyšší soudní dvůr. Státy by i nadále zůstávaly suverénní a mohly by se k tomuto svazu buď připojit, nebo z něj opět vystoupit. Tím, co je třeba překonat v mezinárodních vztazích, je nedůvěra států v ideu práva.

Třetí definitivní článek spisu *K věčnému míru* pak zní: „světoobčanské právo má být založeno na podmínkách všeobecné pohostinnosti.“⁷⁶ Pod všeobecnou pohostinností rozumí Kant „právo cizince, aby s ním při pobytu na půdě někoho druhého nebylo nakládáno jako s nepřítelem“.⁷⁷ Kant toto právo terminologicky odlišuje od práva hosta a omezuje ho na *právo návštěvní* neboli na „právo příchodzího nabídnout se za společníka“.⁷⁸ Toto právo vyplývá z geografické omezenosti zemského povrchu: „toto právo náleží všem lidem díky jejich právu na společné vlastnění zemského povrchu, na němž, protože je kulovou plochou, se nemohou rozptýlit donekonečna, ale nakonec se na něm musí snášet vedle sebe, přičemž žádný člověk nemá původně víc práva být na nějakém místě země než jiný člověk“.⁷⁹

V této souvislosti Kant probírá příklady porušování návštěvního práva Evropanů nomádky kmeny. Mnohem důležitější je však jeho kritika evropských mocností za „nespravedlnost, kterou projevují při návštěvě cizích zemí a národů (jež jim spadá vjedno s jejich *dobýváním*), [dosahuje] otřesně daleko“.⁸⁰ Kant sdílí kritiku evropského kolonialismu, která byla tehdy obvyklá.⁸¹ S kritickým odstupem deklaruje, že evropským mocnostem návštěvní právo spadá vjedno s právem začlenit nově objevená území (a jejich obyvatele bez jejich vědomí) do vlastního impéria. Naopak chválí Čínu a Japonsko za to, že omezily Evropanům vstup na své území. Svou úvahu o světoobčanském právu posléze uzavírá tvrzením, že světoobčanské právo je „nutný doplněk nepsaného kodexu jak státního, tak mezinárodního práva k veřejnému lidskému právu vůbec, a tím i k věčnému míru“.⁸² Kant tedy požaduje, aby tradiční dělení práva na právo státoobčanské a právo národů bylo navíc doplněno právem světoobčanským, jež je sice přirozené, avšak není oficiálně uznáváno.

76 Tamtéž, s. 118 (AA VIII, s. 357).

77 Tamtéž (AA VIII, s. 358).

78 Tamtéž.

79 Tamtéž.

80 Tamtéž, s. 119 (AA VIII, s. 358).

81 Brandt, R., Vom Weltbürgerrecht. In: Höffe, O. (Hrsg.), *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden*, c.d., s. 145.

82 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 121 (AA VIII, s. 360).

4. Záruka věčného míru

Po definicích předběžných a definitivních článků pojednává Kant o záruce věčného míru. Děje se tak ve shodě s literární formou spisu, která odpovídá podobě mírové smlouvy. Obdobně jako v mírové smlouvě můžeme požadovat záruku, že dohodnuté podmínky budou dodrženy, tak i v Kantově spise je realizace komplexní reformy práva jištěna zárukou. Ta je svěřena mechanismu přírody: Záruku věčného míru poskytuje „sama velká umělkyně *příroda*, z jejíhož mechanického běhu viditelně prozařuje účelnost, jež dává skrze rozpory lidí i proti jejich vůli vyvstat svornosti samé“.⁸³

Vzhledem k tomu, že Kant ve své teoretické filosofii chápání přírody pomocí pojmu účelnosti (teleologie) odmítá, může čtenáře překvapovat, že v praktickém ohledu ji připouští. Kant však upřesňuje, že na přírodních úkazech účelnost „*nepoznáváme* ani z nich na ni *neusuzujeme*, ale můžeme a musíme si ji pouze (...) *domyslet*, abychom si tím utvořili – podle analogie s lidskými tvořivými jednáními – pojem možnosti takových přírodních úkazů“.⁸⁴ Jedná se tedy o antropomorfismus, jehož účelem je připsat přírodě jako prozřetelnosti určité záměry v dějinách. Příroda k tomu užívá lsti.⁸⁵

Kant připisuje přírodě dvě role: v první roli je třeba „nejprve prozkoumat stav, který příroda na svém velkém jevišti připravila jednajícím osobám, stav, který si nakonec vynucuje zajištění jejich míru“.⁸⁶ Ve druhé roli se Kant ptá, jakým způsobem příroda toto zajištění poskytuje. S ohledem na první roli platí, že se „příroda postarala o to, aby lidé *mohli* žít všude na zemi, projevila [však] zároveň despotickou vůli, že *mají* žít všude i proti svému přirozenému sklonu“.⁸⁷ „K dosažení tohoto svého účelu zvolila příroda válku.“⁸⁸ Zdá se, že Kant zde má na válku příznivý názor: „válka sama ...nepotřebuje žádnou zvláštní pohnutku, ale zdá se být vštípena lidské přirozenosti (*die menschliche Natur*), a je dokonce považována za cosi ušlechtilého, k čemu vede člověka podle cti, nezávisle na sobeckých pohnutkách“.⁸⁹

Válka má tak vposledu v Kantově filosofii dějin pozitivní význam: přestože se na první pohled jeví jako překážka dosažení míru, je zároveň prostředkem, jenž umožňuje dosáhnout v dějinách pokroku. Toto tvrzení se netýká jednotlivců, kteří mohou ve válce přijít o život, ale celého lidského rodu.

83 Tamtéž, s. 122 (AA VIII, s. 360).

84 Tamtéž.

85 Laberge, P., Von der Garantie des ewigen Friedens. In: Höffe, O. (Hrsg.), *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden*, c.d., s. 152.

86 Kant, I., K věčnému míru, c.d., s. 124 (AA VIII, s. 362).

87 Tamtéž, s. 125 (AA VIII, s. 364).

88 Tamtéž.

89 Tamtéž, s. 126 (AA VIII, s. 365).

Kant poté přechází k otázce: „Co činí příroda ve prospěch *morálního záměru* člověka, jak zaručuje, aby bylo zajištěno to, co by měl člověk činit podle zákonů svobody, ale nečiní?“⁹⁰ A na tuto otázku odpovídá s ohledem na státní, mezinárodní i světoobčanské právo, přičemž opět přichází ke slovu již výše zmíněná „lest přírody“. Právě v důsledku této lsti má „každý národ za souseda jiný národ, který jej tísní a kvůli němuž se musí vnitřně ustavit ve *stát*, aby byl jakožto *moc* proti němu připraven“.⁹¹ Kant v této souvislosti opětovně poukazuje i na republikánské zřízení, které upřednostňuje. Uvědomuje si však, že založit ho je svrchovaně obtížné, neboť tomu brání egoistické sklony lidí. „Lest přírody“ má však i v tomto případě vposled dobrý dopad: spočívá totiž v tom, že je jen třeba, aby „byly síly oněch přirozených sklonů proti sobě nasměřovány tak, aby jedna zadržovala ty ostatní v jejich ničivém účinku nebo aby je zrušila“.⁹²

Kant je pevně přesvědčen, že žádný jedinec nemusí být nutně morálně dobrým člověkem, avšak vždy je nucen být dobrým občanem. V této souvislosti formuluje i větu, která ho proslavila, totiž že „problém ustavení státu, ať to zní jakkoli tvrdě, je řešitelný i pro společenství zloduchů (alespoň jsou-li obdařeni rozumem)“.⁹³ Občané v republikánském zřízení nemusí být ctnostní. Stačí, když své egoistické sklony drží v určitých mezích tak, aby neškodily obecnému dobru.

S ohledem na mezinárodní právo pak spočívá „lest přírody“ v tom, že různost řečí a náboženství brání smíšení národů v jeden celek. „Ty s sebou sice přinášejí sklon k vzájemné nenávisti a záminku k válce, ale s rostoucí kulturou a pozvolným přibližováním přesto vedou k větší shodě v principech, k dorozumění v míru.“⁹⁴

A nakonec, s ohledem na světoobčanské právo „lest přírody“ moudře spojuje národy vzájemnou užitečností. „Je to *obchodnický duch*, co nemůže koexistovat s válkou a který se dříve nebo později zmocní každého národa.“⁹⁵ Kant to podrobněji vysvětluje takto: „protože mezi všemi mocemi (prostředky) podřízenými státní moci je *peněžní moc* asi nejspolehlivější, tak se státy vidí nucené (ovšem patrně nikoli právě morálními pohnutkami)

90 Tamtéž, s. 127 (AA VIII, s. 365).

91 Tamtéž (AA VIII, s. 365 n.).

92 Tamtéž.

93 Tamtéž, s. 127 (AA VIII, s. 366). Při interpretaci této věty a slovního spojení „společenství zloduchů“ (*ein Volk von Teufeln*) se ovšem dosti často zapomíná na to, koho Kant vlastně považuje za zloducha (*Teufel*). Za *dábelské* (*teuflich*) považuje Kant ve své filosofii náboženství: „smýšlení (...), jež pojímá do své maximy jako pružinu zlo jakožto zlo.“ Kant, I., *Náboženství v hranicích pouhého rozumu*. Přel. K. Šprunk. Praha, Vyšehrad 2013, s. 78. – Za upozornění na tuto definici děkuji prof. Konradu Cramerovi [Göttingen].

94 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 129 (AA VIII, s. 367).

95 Tamtéž.

podporovat ušlechtilý mír, a tam, kde na světě hrozí vypuknutí války, snaží se jí svým prostřednictvím zabránit, jako kdyby kvůli tomu byly ve stálém spojení.⁹⁶

Kantova filosofie dějin je osvícenská v tom smyslu, že za cíl dějin považuje pokrok. Tento pokrok – jak jsme viděli – se však uskutečňuje takřkajíc za zády subjektů, totiž jako „lest přírody“. A ještě navíc: to, co se zdá být největší překážkou pokroku, totiž válka, je v něm učiněno jeho nástrojem. Snad s ohledem na tuto skutečnost je možné Kantovu filosofii dějin označit jako dialektickou.⁹⁷

5. Vztah morálky a politiky

O vztahu morálky a politiky pojednává Kant v přílohách ke spisu *K věčnému míru*. S ohledem na omezený prostor se zde zaměříme pouze na druhou přílohu, ve které se Kant zabývá alespoň částečnou shodou mezi nimi. V této souvislosti zde definuje „transcendentální formuli veřejného práva“, jež zní: „veškerá jednání, jež se dotýkají práva jiných lidí, jejichž maxima se neslučuje se zveřejněním, jsou bezprávná.“⁹⁸ Kant se touto formulí obrací proti tajné politice tehdejších absolutistických vládců, proti politice státních tajemství, tajných rad a proti tajným společnostem, jež byly v osvícenství oblíbené.⁹⁹

Kant je přesvědčen, že institucí, jež bude politiku v budoucnu posuzovat, by se měla stát veřejnost. Zveřejnitelnost maxim je proto nutnou podmínkou práv. Kantova formule však spočívá na předpokladech, jež vůbec nejsou samozřejmé. Vše, co má být považováno za právo, má být obecně přístupné. Jinak by bylo takové právo omezeno pouze na určitý okruh zasvěcených lidí. Tajná morálka však podle Kanta není v žádném případě přípustná. Právo se navíc může stát právem pouze tehdy, když neodporuje rozumu. A to, co je rozumné, je třeba i veřejně obhajovat. Zveřejnitelnost je tak formálním kritériem rozumnosti.¹⁰⁰

96 Tamtéž.

97 Srov. Ottmann, H., *Die Weltgeschichte*. In: Siep, L. (Hrsg.), *G. W. F. Hegel. Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Berlin, Akademie 1997, s. 275–281.

98 Kant, I., *K věčnému míru*, c.d., s. 142 (AA VIII, s. 381).

99 Ottmann, H., *Geschichte des politischen Denkens*. Bd. III/2: *Die Neuzeit. Das Zeitalter der Revolutionen*, c.d., s. 175.

100 O výklad Kantovy formule veřejného práva se zasloužil především Volker Gerhardt. Viz Gerhardt, V., *Immanuel Kants Entwurf Zum ewigen Frieden. Eine Theorie der Politik*, c.d., s. 198–211 („Öffentlichkeit als Institution“).

Kant chová velkou důvěru v osvícenou veřejnost, která chce být informována a vzdělávána. Nepředvídá takové praktiky 20. století, jako je terorismus, či manipulace veřejnosti pomocí sociálních médií, zábavy a komerce.¹⁰¹

Závěr

Pokud nás čtenář sledoval až sem, pak patrně nahlédl, jak Kant chápe svou nauku o trvalém míru. Viděli jsme, že některé Kantovy teze jsou podmíněny historicko-politickou situací jeho doby a mají kompromisní charakter: například požadavek republikánské vlády v absolutistických monarchiích. V návrzích jiných opatření se Kant zase projevuje jako světoobčan: ať už jde o požadavek ustavení svazu národů, který by zabraňoval válce, nebo o kritiku kolonialismu evropských mocností. Záhadou zůstává, proč Kant nepromyslel institucionální uspořádání svazu národů do větších podrobností, a zavdal tím příčinu k různým spekulacím.

Originalita Kantova spisu, který jsme se v této stati pokusili pojednat, spočívá podle mého názoru v tom, že nauka o trvalém míru z hlediska filosofie práva je v něm spojena s úvahou o její realizovatelnosti v dějinách neboli s filosofií dějin. Takto komplexní projekt u Kantových předchůdců nenajdeme.¹⁰² Kant nicméně sdílí osud jiných velkých myslitelů v dějinách filosofie, totiž že jeho dílo je využíváno (a zneužíváno) v různých souvislostech a kontextech. To lze pochopit, ale nemělo by nám to bránit v tom, jeho dílo i nadále studovat a interpretovat. I po několika staletích nám má totiž stále co nového říci.

---

101 Ottmann, H., *Geschichte des politischen Denkens*. Bd. III/2: Die Neuzeit. Das Zeitalter der Revolutionen, c.d., s. 175 n.

102 Srov. Merle, J.-Ch., *Zur Geschichte des Friedensbegriffs vor Kant*. In: Höffe, O. (Hrsg.), *Immanuel Kant. Zum ewigen Frieden*, c.d., s. 31–42; Raumer, K. v., *Ewiger Friede. Friedensrufe und Friedenspläne seit der Renaissance*. Freiburg – München, Karl Alber 1953; aj.